

Оспанова Р.Р.¹ Бекбаева Т.А.²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Академик Т.С. Садықов атындағы
Қазақстан тарихы кафедрасы, т.ғ.к., доцент*

²Академик Т.С. Садықов атындағы Қазақстан тарихы кафедрасы, т.ғ.к., доцент

ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУДАҒЫ – ПАТРИОТИЗМ

Аңдатпа

Бұл мақалада рухани жаңғыру негізінде тәрбиелеу арқылы қазақ жастарының өз халқына деген сүйіспеншілігін ояту мәселелері қаралды. Қазақстандағы ұжымдастыру, ашаршылық пен қуғын-сүргін қазақ мәдениетінің дамуына кері әсерін тигізді. Алаш зиялыларының қазақ тілі мен қазақ мәдениетін сақтауға қосқан үлесі де назардан тыс қалған жоқ. Қазақ халқының толеранттылықтан, яғни үлкендерді құрметтеу мәдениетінен басталатын рухани мұрасы бүгінде жастардың бойында патриоттардың қалыптасуына алып келеді. Сондай-ақ мемлекет ішінде, түрлі ұлт өкілдері арасында бір-біріне деген достық пен түсіністікті сақтауға міндетті. Сонымен қатар, озық идеяларды ұсыну арқылы адамдардың бәсекеге қабілеттілігі айқындалады. Сондықтан да адамдардың қоғамдық санасын жаңғырту арқылы мемлекетке пайдалы, ортақ тиімді даму жолдарын таңдату қажет. Қазақ халқының, жалпы адамзат дамуының адамгершілік қасиеттерін ұстана отырып, тұтас ұлттың нақты мақсатқа жетуін көздейтін озық идеялар ғана құпталады.

Түйінді сөздер: ұлттық құндылықтар, рухани мұра, патриотизм, этнос, өркениет, миссионер.

Оспанова Р.Р.¹ Бекбаева Т.А.²

*¹к.и.н., доцент Казахского национального педагогического университета имени Абая,
кафедра Истории Казахстана имени Академика Т.С.Садыкова*

*²к.и.н., доцент Казахского национального педагогического университета имени Абая,
кафедра Истории Казахстана имени Академика Т.С.Садыкова*

ПАТРИОТИЗМ В ВОЗРОЖДЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы пробуждения любви казахстанской молодежи к своему народу через воспитание на основе духовного возрождения. Коллективизация, голод и репрессии в Казахстане негативно сказались на развитии казахской культуры. Не остался без внимания вклад Алашской интеллигенции в сохранение казахского языка и казахской культуры. Духовное наследие казахского народа, которое начинается с толерантности, то есть культуры уважения к старшим, сегодня ведет к формированию у молодежи патриотов. А также сохранять дружелюбие и понимания друг к другу к внутри государства, между граждан РК разной национальностей. Кроме того, национальная самобытность казахского народа отмечает 550-летие Казахского ханства, и впервые история казахского народа представлена зарубежным читателям.

Ключевые слова: национальные ценности, духовное наследие, патриотизм, этнос, цивилизация, миссионер.

Ospanova R. R. ¹ Bekbaeva T. A. ²

¹*K. I. N., associate professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abaya, Department of history of the Kazakh Academy named after T. S. Sadykova*

²*K. I. N., associate professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abaya, Department of history of the Kazakh Academy named after T. S. Sadykova*

PATRIOTISM IN THE REVIVAL OF PUBLIC CONSCIOUSNESS

Abstract

The issues of awakening the love of Kazakhstani youth for their people through education based on spiritual revival are considered. Collectivization, famine and repression in Kazakhstan negatively affected the development of Kazakh culture. The contribution of the Alash intelligentsia to the preservation of the Kazakh language and Kazakh culture was not ignored. The spiritual heritage of the Kazakh people, which begins with tolerance, that is, a culture of respect for elders, today leads to the formation of patriots among young people. And also maintain friendliness and understanding to each other within the state, between citizens of the Republic of Kazakhstan of different nationalities. In addition, the national identity of the Kazakh people marks the 550th anniversary of the Kazakh Khanate, and for the first time the history of the Kazakh people is presented to foreign readers.

Key words: national values, spiritual heritage, patriotism, ethnos, civilization, missionary

Бүгінгі қазақ халқының мемлекеті егеменді, тәуелсіз болып табылады. Бұл қазақ елінің ғасырлар бойғы арманы еді. Мемлекетіміздің тарихын білу – бұл әрбір қазақ азаматының туған еліне, жеріне, тарихына лайықты көзқарас қалыптастыру. Қазақ халқының рухани мұрасы негізінде қалыптасқан ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, қазақ жастарын тәрбиелеуді әлемдік деңгейге көтеру маңызды. Рухани жаңғыру негізінде жастарға тәрбие беру – келер ұрпақ үшін күрес құралы болса, ондағы міндет жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу арқылы өз халқына деген сүйіспеншілігін ояту. Ал отаншылдық сезім, адамға туа біткен қасиет емес, ол адам өміріндегі тәрбие мен психологиялық, саяси-әлеуметтік құбылыс негізінде туындайтыны белгілі. Патриоттық сезім, жалпы адам баласының еліне, жеріне, өз тілі мен мәдениетіне, ұлттық құндылықтарын пайымдайтын, дүниеге шынайы көзқарасы, бостандыққа, еркіндікке, тәуелсіздікке, дербестігін сақтауда адамға үлкен күш береді. Интеллектуалды ұлт қалыптастыру үшін төл тарихымызды жақсы білуіміз қажет, интеллектуалды ұлт тарихи санамен қалыптасады.

Халықтың рухани мәдениетін сақтау, сол халықтың, этностың, ұлттың сақталуының негізін қалаушы фактор. Рухани мәдениетте адамзат өркениетінің ғасырлар бойғы қалыптасқан мұрасының барлық қырлары сақталады. Рухани мұра – қоғам өркениетінің маңызды бөлшегі, ол өзіндегі ғасырлар бойы қалыптасқан материалдық және рухани құндылықтарды сақтай отырып, келешек ұрпаққа өз халқының дәстүрлі тәрбиесін жоғалтпау және оны сақтау үшін мемлекеттік деңгейде жүзеге асырылып, өз сабақтастығын табады.

Бүгінгі таңда, Отандық тарихымыздың әр кезеңі ашылмай қалған сырымен, айтылмай келген шындығымен ерекшеленеді. Көп жағдайда тарихи оқиғаларға кеңестік саясат тұрғысынан мүлдем басқаша баға беріліп, ақиқаты бүркемеленген күйінде қалуда. Бұл тарихи процесс баспасөз беттерінде, жекелеген монографияларда ортаға салынып, талқылануда. Қазақстан Республикасы өзін тәуелсіз мемлекет етіп жариялағаннан кейін, шетел тарихшылары еліміздің тарихына ерекше үңілуде. Олар өз ізденістері арқылы, көп ғасырлық тарихы бар Қазақстанның XX ғ. соңына дейін өз алдына жеке мемлекет бола алмауының себебін түсінгілері келетін сияқты. Бұдан, шетел тарихшыларының Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Түркіменстан және т.б. мемлекеттердің Кеңес үкіметі тұсындағы тарихын зерттеуге баса назар аударып отырғандығынан байқауға болады. Соңғы уақыттарда шетелдерден келген магистрлер диссертацияларының зерттеу тақырыптарын Қазақстанда орын алған тарихи оқиғалар туралы алып, Қазақстан мұрағаттарында дербес, ізденіс жұмыстарын жүргізуде. Мұның дәлелі ретінде С. Кэмеронның қазақ даласындағы аштық туралы жазған еңбегін келтіруге болады. С. Кэмеронның айтуынша: Қазақстандағы аштық қазақ халқының ұлттық құндылықтарының, яғни қазақ мәдениетінің, тілінің, рухани мұрасының жойылып кетуіне қауіп төндірді және бұл туралы ағылшын тілінде бірде-бір дерек жоқ, дейді. Ұлттың рухани мұрасы ата-бабадан жалғасын тапқан, өзіндік ерекшелігі бар рухани тәрбиесі мен мәдениеті болып табылады. Әрине, аштық бұл құндылықтарды адам бойынан жойып, адам санасын түбегейлі өзгеріске ұшыратады.

Қазақстан республикасы тәуелсіз ел болғанға дейін, дүние жүзінде өмір сүріп отырған жүздеген халықтар тәрізді қоғамдық дамудың бірнеше сатыларын басынан кешірді. Бодандықта болған қазақ халқының бұған дейін өз алдында қоғамдық – философиялық ой-пікірлері қалыптасып, бай рухани мұралары мен ұлттық сана – сезімі жас ұрпақ тәрбиесінде ерекше рөл атқарды. Бірақ, ғасырлар бойы орыс отаршылдығы мен кеңестік әкімшіл-әміршіл жүйе құрсауының бұғауында болған қоғамдық сананы патриотизм негізінде өркендету қысқа мерзімде жүзеге асырылатын оңай шаруа емес екендігін дұрыс түсіну қажет. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған алғашқы жылдарынан бастап, өз тарихының ақтаңдақ беттерін зерттеу мәселелеріне баса назар аударып, әлемдік өркениет талаптарына сай бағыт ұстану мақсатында қазақ жастарына патриоттық тәрбие беруді қолға алуда. Бұл мақсатқа жету үшін, мемлекет тарапынан «Мәдени Мұра», «Мәңгілік Ел», «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» сияқты бағдарламаларда басшылыққа алынып отыр.

Еліміздің тәуелсіздігінің нығаюы мен оның әлемдік бәсекеге барынша қабілетті болуы, әрине, осы мәселелерді қатар алып жүрумен тығыз байланысты екені белгілі. Кеңестік кезеңдегі қазақ халқына насихатталған кеңестік идеологияның сипаты мен салдары ұлттық мүдденің жаңғыруына кері әсерін тигізді. Бұл мәселе қазақ қоғамы дамуының жаңа арқаға түсуіне, оның барлық бағыт-бағдарын, қажеттіліктері мен себеп-салдарларының түбегейлі өзгеруіне, қазақ халқының ой-санасына, өмірлік ұстанымдарына әсер-ықпалы болмай қалған жоқ. Еліміздің экономикасы мен демографиялық жағдайының тұрақтануы, қалыпты дамуы, қоғамда жүргізілген идеологиялық саясат ескеріліп, бағалануына тәуелді. Осыны ескере отырып, қоғамдық сананы жаңғыртуда патриотизм идеясының маңызы жоғары екенін естен шығармаған жөн.

Тарихшыларымыз еліміз өз тәуелсіздігін алғаннан бері Отандық тарихнаманы жаңа көзқарас негізінде зерттеу жұмыстарын көп жүргізді. Қазақстанның Ресейге қосылу үрдісін зерттеген тарихшылар Ж.Қ. Қасымбаев, М.С. Мәшімбаев, М.С. Мұқанов және тағы басқа қазіргі көзқараста жазылған авторлардың еңбектері тарихты зерттеушілерге негіз болып қаланған ғылыми еңбектер қатарында /1/. Бұл еңбектерде орайласқан идеялар, тарихты деректер негізінде шынайы тұрғыдан түсіндіреді. ХІХ ғасырдың өн бойында Патшалық Ресейдің қазақ даласында жүргізген отарлау саясаты қазақ халқының әлеуметтік – экономикасына, саяси-қоғамдық дамуына әсер етті /2/. Бұл орайда, қазақ халқын миссионерлік жолмен отарлау мақсатында жұмыс атқарумен айналысқан ғалымдар да пайда болды. Олар Н.И.Ильминский, Н.И.Остроумов, А.Е.Алекторов /3/ сынды миссионерлердің ұсыныстары негізінде қалыптасқан саясаты, қазақ халқының тілін және дәстүрлі әдет-ғұрпын толық жойып, жергілікті халықты орыстандыруға бағытталған болатын.

Қазақ халқының мәдени мұрасының дамуына кері әсер еткен реформаларды түпкілікті жойып, қазақ қоғамын дамыту мақсатында Алаш қайраткерлері азаттық, бостандық идеяларын, яғни Алаш идеясын таратты. Ұлт зиялылары ұлттық қоғамда туындайтын қайшылықтарды бейбіт түрде шеше білді, әртүрлі әлеуметтік топтардың арасында тұрақтылық орнатып, саяси үндеулерін, өлеңдерін, пікірлерін жариялады, съездер ұйымдастырды, демократиялық негізде Алаш партиясын, Алаш үкіметін құрды, сол арқылы ұлтты ұйыстырды, біріктірді, тұтастырды.

Алаш зиялыларының қазақ халқының алдындағы келесі бір жасаған ұлан-ғайыр ұлағатты ісі – патриотизм бағытындағы атқарған өлшеусіз еңбектері. Алаш қозғалысының тарихы қазақпен бірге жасайтын мәңгі тарих десек, олардың еңбектеріндегі патриоттық сезім қазіргі және келешек ұрпақтың бағдары болып /4/, қала бермек.

1922 жылы құрылған Кеңес Одағының құрамында қайта құрылған Қазақ КСР-ның әкімшілік басқару жүйесі кеңестік идеология негізінде қайта жасақталды. Патша үкіметінің Қазақстанды шикізат көзінде ұстау саясатын жалғастырған КСРО-ның құрамында болған 70 жылдың өн бойы астанамыздың ауысуы мен қазақ жерлерінің көршілес мемлекеттердің құрамына енуіне және полигондардың салынуына әкелді.

Азамат соғысы жылдары мен ұжымдастырудың зардаптары қазақ халқының ашаршылыққа ұшырауына әкелсе, тоталитарлық жүйенің орнауы 1937-1938 жылдардағы жаппай жазалауға әкелді. Осындай тарихи факторлардың нәтижесінде, еліміз отаршылдық саясат салдарынан ауыр моральдық деградацияға ұшырап, қазақ қоғамында қорқақтық, екіжүзділік, сатқындық, өтірікшілдік пен өсекшілдік, жершілдік сияқты құбылыстар етек алды. Халықтың топтасу, ымыраласу, көмектесу, қайырымдылық сияқты ізгіліктің сапалары едәуір әлсіреді. Кеңес билігі тұсында елімізде орын алған тарихи факторларда, ұлт болашағын қамтамасыз ететін ұлттық құндылықтарды сақтау және оны дамыту мәселелері қарастырылмады. Мұндай девянттық құбылыстар ел азаматтарының отаншылдығының төмендеуіне әкелгендігі даусыз. Жергілікті жерлердегі кеңес органдарының өтініштері негізінде адамдар арасында қызмет бабында өсуді,

көрініп қалуға ұмтылыс жасаған жекелеген азаматтардың ұсыныстары қаралып, қуғын-сүргінге ұшырауға тиісті адамдарды тізімге алды. Бұл тоталитарлық жүйенің орнауына байланысты Қазақстанды елдің шикізат базасы ретінде ұстау, қазақ тілі мен тарихын жою, саяси тәуелсіздігінен айыру, ассимиляция саясатын жүзеге асыру көзделді. Барлық елдердегі сияқты И. Сталинның жеке басына табыну үстемдік алды /5/. Мұның барлығы Қазақстанның қоғамдық-саяси дамуына кері әсер етіп, билікті теріс пайдалану орын алып, бұл жүйенің жетекші күші болған Коммунистік партия билік жүргізіп, мемлекеттік органдардың өз бетінше қызмет етуіне мүмкіндік бермеді. Қоғам санасын билеген тоталитарлық жүйе басқаруда әкімшіл-әміршіл әдістердің басым болуына әкелді. Бұл саяси жағдай соңында мемлекет тарапынан халықты жаппай жазалауға, ашаршылыққа және әскери полигондарды ашуға әкелсе, нәтижесінде ол қазақ ұлтының генетикалық өсіп-өнуіне, ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасына нұқсан келтірді. Адамзатпен құпталмайтын тоталитарлық жүйе, қай ұлттың болмасын мәдени мұрасының дамуына кері әсер ететіні белгілі.

Халықтың патриотизмі нашарлағанда мемлекеттің келешегі болмайды. Осы орайда, әр ұлттың мәдени мұрасы дұрыс насихатталуы тиіс. Әлемдегі барлық этностардың дамуында ұлттық құндылықтар сақталып, белгілі бір халықтың рухани мұрасы, салттар мен дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, сол елде ұрпақтан – ұрпаққа мұра етіп қалдырылууда. Әдемі әдет, әсемділік, аталық дәстүр, рабайлы рәсім әр ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан адамгершілікке толы үлгі – өнегелері болып табылады. Әлемдегі қай ұлт болмасын өз ұрпағын биік белестерден көргісі келетіні түсінікті. Бүгінгі жеткіншектердің дұрыс азамат болып қалыптасуы оның туған ұясына, өскен ортасына, оқыған, көрген тәрбиесіне байланысты болатынын дәлелдеу қажет емес, оны патриотизм деп атауға толық негіз бар.

Бүгінгі күннің ең маңызды мақсатының бірі – туып өскен мәдениетінің әдеп-ғұрпын жақсы білетін, өз елінің тарихын жақсы көретін, елдің болашағын сеніп тапсыратын патриот жастар тәрбиелеу, ұлы қазақ даласында өмір сүрген және өмір сүріп жатқан халықтың мәдени игілігін сақтау болып табылады.

Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасы, жалпы адамзат мәдениетінің құрамдас бөлігі, этнос қоғамы, адамның ақыл-ойын қалыптастырып және дамытуға ықпал ететін, тарихи жадыны маңызды сақтаушы болып табылады.

Ұлттық тарихымызды ұлықтау және бүгінгі биіктерімізді бағалау тұрғысынан қазақ хандығының 550 жылдығын атап өтуде алға қойылған міндеттерді жүзеге асыруда, тұңғыш рет қазақ халқының тарихы шетелдік оқырмандарға ұсынылды. Бұл тарихи белестер ел бірлігін нығайтуда, қазақстандық патриотизмді ұрпақ жадына сіңіруде айрықша рөлге ие болды /6/. Тарихты зерделеу арқылы біз ұрпағымызға Отанымыз бен халқымызға шексіз берілгендіктің, қаһармандықтың шынайы үлгісін көрсете аламыз.

Ұлтшылдықтан бойымызды аулақ ұстау, елімізде қоғамдық келісім мен татулықтың, бірліктің мәнін түсіндіруде үнемі назарға алынады. Өйткені, қазақтың қасиетті жерінде ұрпағын жайған 130-дан астам ұлттар мен ұлыстар өзара түсіністік пен келісім, ұлтаралық татулықты одан әрі жалғастыра беруі тиіс. Егеменді Қазақстан үшін толеранттық түсінік – дегеніміз саяси мәдениеттің нормасы ғана емес, мемлекеттік саясаттың негізгі принципі болды. Қазақстанның саясаты толеранттық мәселеде үлгілі, түсінікті және ерікті болып табылады.

Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тарихынан бастау алмаса, мемлекеттік келбетін жоғалтатыны сөзсіз. Көптеген шетелдік мемлекеттерде ұлттың табысты болуы табиғи байлығымен емес, адамдардың білімділігімен өлшенеді. Әлемдік стандарттарға сай озық идеяларды ұсыну арқылы адамдардың бәсекеге қабілеттілігі айқындалады. Сондықтан да адамдардың қоғамдық санасын жаңғырту арқылы мемлекетке пайдалы, ортақ тиімді даму жолдарын таңдауымыз қажет. Қазақ халқының, жалпы адамзат дамуының адамгершілік қасиеттерін ұстана отырып, тұтас ұлттың нақты мақсатқа жетуін көздейтін озық идеялар ғана құпталады.

Адамгершілік тәрбиесі – белсенді үрдіс. Ол жағымды қасиеттерді қалыптастыруды ғана емес, жағымсыз қасиеттерді жеңуге тәрбиелейді. Адамды еңбек сүйгіштік пен әділеттілік, қарапайымдылық пен сыпайылыққа, үлкенді сыйлаушылық пен кішіге қамқоршылық сияқты адамгершіліктің қарапайым нормаларынан бастайды. Бұл патриоттық тәрбиенің негізгі міндеттері болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасымбаев Ж.Қ. *Поднадежную Защиту России*. А.: Қазақстан, 1986. – С.102
2. Мәшімбаев С.М. *Патшалық Ресейдің отарлық саясаты*. А.: Санат, 1994. – 135 б.
3. Ильминский Н.И. *Опыт переложения христианских вероучительных книг на татарский и др. инородческие языки в начале текущего столетия*. // *Православный собеседник*. 1885. №5. Казань., Он же. *Программа школы для крещенных инородцев восточной России*. Казань. 1868. Остроумов Н.И. *Памяти моего незабвенного учителя Н.И.Ильминского*. // *Туркестанские ведомости*. 27 декабря. 1910. Он же. *Историческое и современное значение христианского миссионерства среди мусульман*. – Казань. 1894. Алекторов А.Е. *Указатель книг, журнальных и газетных статей и заметок о киргизах*. – Казань. 1900. Он же. *Задачи русской школы в инородческой орде*. // *Московская ведомость*. – 1886. №261. Он же. *Исламизм и киргизы*. // *Московская ведомость*. 1897. №301.
4. Қойгелдиев М.К. *Алаш қозғалысы*. – Алматы: Санат, 1995. – 368 б.
5. Қозыбаев М.К. *Проблемы методологии, историографии и источниковедения истории Казахстана*. Алматы: Ғылым, 2004. – 270 с.
6. 2004-2006 жылдарға арналған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы: ҚР Президентінің 2004 жылғы 13 қаңтардағы № 1277 Жарлығымен бекітілген; «Мәдени мұра» ұлттық жобасының 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы: 2008 ж. қарашаның 4 жұлдызында Үкімет отырысында қаралды. //Егемен Қазақстан. - 2008. - 5 қараша (№336-337).